

Rekomendacje zostały przygotowane i opublikowane w ramach projektu ***Dziecko transpłciowe – efektywny system wsparcia w szkole.***

Rekomendacje dla organów prowadzących szkoły

dotyczące budowania szkoły włączającej dla osób z grup defaworyzowanych społecznie i narażonych na wykluczenie, w tym również transpłciowych i niebinarnych osób uczących się.

Projekt został zrealizowany z dotacji nr K2m/0600 programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG.

Spis treści

REKOMENDACJE – KRÓTKIE WPROWADZENIE.....	2
EDUKACJA I ROZWÓJ KOMPETENCJI OSÓB ZE SPOŁECZNOŚCI SZKOLNEJ.....	2
DZIAŁANIA SYSTEMOWE	4
DZIAŁANIA ORGANIZACYJNE.....	6

REKOMENDACJE – KRÓTKIE WPROWADZENIE

Projekt, zrealizowany w latach 2022-2023 przez Fundację Psycho-Edukacja w partnerskiej współpracy z Biurem Rzecznik Praw Dziecka Islandii oraz Warszawskim Centrum Innowacji Edukacyjno – Społecznych i Szkoleń na temat szkoły włączającej dla transpłciowych i niebinarnych osób uczących się, pozwolił na wypracowanie poniższych rekomendacji adresowanych do organów prowadzących szkoły.

Rekomendacje te dotyczą budowania szkoły włączającej dla osób z grup defaworyzowanych społecznie i narażonych na wykluczenie, w tym również transpłciowych i niebinarnych osób uczących się.

Ich celem jest wskazanie kierunku rozwoju polskich szkół podstawowych i ponadpodstawowych do poszanowania godności, praw człowieka, równego traktowania, a także przeciwdziałania i reagowania na dyskryminację każdej osoby uczącej się.

EDUKACJA I ROZWÓJ KOMPETENCJI OSÓB ZE SPOŁECZNOŚCI SZKOLNEJ

1. Wprowadzenie do szkół edukacji o i na rzecz praw człowieka, uwzględniającej edukację antydyskryminacyjną.

Edukacja o i na rzecz praw człowieka, w tym edukacja antydyskryminacyjna, są fundamentalne dla rozwoju demokratycznego społeczeństwa, respektującego prawa i wolności nas wszystkich. Bezpieczna i przyjazna szkoła jest miejscem, które takich wartości powinna uczyć każdego dnia.

Dlatego zachęcamy do korzystania nie tylko z wypracowanego w projekcie poradnika, ale także materiałów, do których poradnik ten się odwołuje, ze szczególnym uwzględnieniem wzorcowej roli programu: *Szkoła przyjazna prawom człowieka*, realizowanego przez Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno – Społecznych i Szkoleń¹.

2. Wdrożenie w szkołach standardu systematycznego podnoszenia wiedzy z zakresu praw człowieka oraz grup narażonych na wykluczenie i dyskryminację zarówno wśród osób uczących się, kadry pedagogicznej jak i osób zatrudnionych na etatach niepedagogicznych.

Projektowanie zasad funkcjonowania szkoły w oparciu o rzetelną, aktualną i wszechstronną wiedzę jest ważnym elementem edukacji i rozwoju empatycznego społeczeństwa, krytycznego myślenia, poszukiwania informacji, a także postawy związanej z edukacją przez całe życie i koniecznością stałego aktualizowania i weryfikowania wiedzy.

¹ *Szkoła przyjazna prawom człowieka*, Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno – Społecznych i Szkoleń, program dostępny na stronie: <https://um.warszawa.pl/waw/wcies/-/struktura-programu-sppc>.

Dlatego zachęcamy do korzystania z zaproponowanych w materiale linkografii, bibliografii, a także materiałów mogących uzupełnić zasoby biblioteczne, jak również spotkań i konsultacji z organizacjami i instytucjami eksperckimi.

3. Wdrożenie tematyki związanej z osobami z grup defaworyzowanych społecznie do tematów podejmowanych przez szkoły.

Normalizowanie zagadnień związanych z orientacją psychoseksualną, tożsamością płciową, a także niepełnosprawnością, nienormatywnym wyglądem, różnymi modelami rodziny i innymi przesłankami, z powodu których osoby uczniowskie mogą doświadczać wykluczenia lub przemocy motywowanej uprzedzeniami jest elementem podnoszenia wiedzy, a także budowania włączającej postawy, więc i klimatu akceptacji w szkole.

Dlatego zachęcamy do uwzględnienia zagadnień dotyczących grup społecznie defaworyzowanych w celebracjach szkolnych, a także wprowadzenie do szkół symboliki dotyczącej sojusznictwa w stosunku do różnych grup defaworyzowanych (naklejki na drzwi, w szkolnej gazetce, informacje w gablotach, na drzwiach gabinetu psycholożki_ga, na stronie internetowej), a tematyki z nimi związanej do omawianych treści.

4. Opracowanie samorządowego huba edukacyjnego² na temat praw człowieka, edukacji antydyskryminacyjnej o i na rzecz osób z grup defaworyzowanych i narażonych na wykluczenie, zwłaszcza tych, które mieszkają na terenie danego samorządu.

Stworzenie przestrzeni (online lub stacjonarnie), w której umieszczane byłyby by różnorodne, rzetelne i wiarygodne materiały³, ułatwi budowanie spójnego podejścia do poruszanych zagadnień we wszystkich szkołach, które podlegają pod dany organ prowadzący. W konsekwencji może to sprzyjać budowaniu spójnej polityki samorządowej w zakresie edukacji o i na rzecz praw człowieka na danym terenie.

Dlatego zachęcamy do podejmowania inicjatyw międzyszkolnych z poziomu organu prowadzącego, które będą uwzględniać m.in. potencjał lokalnych organizacji eksperckich oraz poradni psychologiczno-pedagogicznych, które będą sprzyjały dzieleniu się wiedzą, rozwojowi kompetencji oraz wymianie dobrych praktyk

² Dobrą praktyką, która może posłużyć jako inspiracja w tym zakresie, jest rozwiązanie, na które zdecydowało się miasto Reykjavik. Na stronach miasta (specjalnie wydzielono dwie podstrony: Podstrona Biura Praw Człowieka i Demokracji miasta Reykjavik, *O dzieciach transpłciowych w szkołach*: <https://reykjavik.is/en/trans-children-and-schools> oraz *O dzieciach LGBT+ w szkołach*: <https://reykjavik.is/en/LGBT-children-and-schools>) znajduje się szereg materiałów (w tym listy kontrolne oraz plan wsparcia), z których nieodpłatnie może skorzystać każdy. Więcej na ten temat znajduje się w publikacji: Bolladóttir, G. (2023). *Dziecko transpłciowe w Islandii. Przegląd ustawodawstwa i dobrych praktyk*. Warszawa: Fundacja Psycho-Edukacja, dostępna na stronie: <https://www.dziekotransplciowe.pl> oraz <https://fp-e.pl/publikacje>.

³ Materiały informacyjne, szkoleniowe, scenariusze lekcji, konspekty, wywiady, materiały źródłowe, podcasty, bibliografia i linkografia, itd. systematycznie uzupełniane i aktualizowane.

i sprawdzonych rozwiązań w zakresie efektywnej ochrony praw człowieka w każdej szkole, budowania szkoły wolnej od przemocy motywowanej uprzedzeniami oraz kompetentnej pod względem realizowania działań zmierzających do wyrównania szans i włączenia osób z grup społecznie defaworyzowanych i narażonych na wykluczenie⁴.

Zachęcamy, by gromadzić i zarządzać informacjami na temat działań, inicjatyw i projektów dotyczących osób z grup defaworyzowanych, które realizowane są także przez organizacje i instytucje inne niż szkoły. Dzięki temu stworzona zostanie przestrzeń na wymianę wiedzy, inspiracje i budowanie zaangażowanej społeczności.

Zachęcamy, by realizować działania edukacyjne skierowane także do dorosłych osób tworzących szkolną społeczność, w tym do rodziców i osób sprawujących opiekę, a także osób nauczycielskich i zatrudnionych na etatach niepedagogicznych.

DZIAŁANIA SYSTEMOWE

5. Wypracowanie systemu bezpiecznego zgłaszania i reagowania na sytuacje naruszenia praw człowieka, w tym zasady równego traktowania, a także stosowania przemocy w szkole, z którego mogłyby korzystać zarówno osoby uczące się, jak i nauczycielki i nauczyciele oraz osoby zatrudnione na etatach niepedagogicznych w szkołach.

Wdrożenie, systematyczne komunikowanie oraz egzekwowanie zasady “Zero tolerancji dla przemocy”, w tym przemocy motywowanej uprzedzeniami.

Rozwijanie postawy obywatelskiej reagowania na krzywdę, naruszenia praw człowieka i reagowania w sytuacji przemocy, zarówno z perspektywy osób doświadczających, jak i będących świadkami, są podstawą solidarności społecznej, odwagi cywilnej i odpowiedzialności za budowanie bezpiecznego środowiska szkolnego, a potem zawodowego. Stworzenie dostępnego, bezpiecznego i rzeczywiście działającego systemu na poziomie każdej szkoły i samorządu jest ważnym elementem budowania demokratycznego, solidarnego społeczeństwa.

Dlatego zachęcamy do wypracowania i wdrożenia w każdym samorządzie instytucji wzorowanych na zespole interwentów oświatowych m. st. Warszawy oraz instytucji Warszawskiego Rzecznika Praw Uczniowskich⁵.

⁴ Np. organizacja różnych form edukacyjnych, mających na celu nie tylko podnoszenie wiedzy, ale i kształtowanie postaw oraz uwrażliwienie na różnorodność społeczną, np. w formule *Żywej biblioteki*.

⁵ O zespole interwentów oświatowych m. st. Warszawy oraz instytucji Warszawskiego Rzecznika Praw Uczniowskich można przeczytać w publikacji: Sadowska, D. (red.). (2023). *Przewodnik dla otwartej szkoły. Transplciowość. Poradnik dla kadry pedagogicznej pracującej w szkole i zarządzającej szkołą*. Warszawa: Fundacja Psycho-Edukacja, dostępnej na stronie: <https://www.dzieckotransplciowe.pl> oraz <https://fp-e.pl/publikacje>.

6. Wdrożenie w szkole procesów partycypacyjnych, uwzględniających głos nie tylko organów przedstawicielskich osób uczących się, ale stwarzających możliwość aktywnego uczestnictwa w funkcjonowaniu społeczności szkolnej każdej osoby uczącej się.

Rozwijanie kompetencji dialogu społecznego, poczucia wpływu na otaczającą rzeczywistość, odpowiedzialności obywatelskiej i społecznej jest ważnym elementem nauki prodemokratycznych postaw, aktywizmu obywatelskiego, zaangażowania w budowanie otaczającego świata.

Dlatego zachęcamy, by w każdej szkole wdrożony został system, wypracowany wspólnie z kadrą szkoły, osobami uczącymi się oraz ich rodzicami/opiekunami, podstaw funkcjonowania szkoły, w tym statutów, regulaminów, podziału na grupy, wzajemnego zwracania się do siebie, ale także oznaczeń funkcjonujących w szkole, zasad komunikacji, pracy z konfliktem, programów zajęć uzupełniających i dodatkowych, treści realizowanych podczas godzin wychowawczych, wydarzeń ogólnoszkolnych.

7. Wdrożenie systemu realnego wspierania zdrowia psychicznego osób będących członkami społeczności szkolnej, uwzględniającego prewencję i reagowanie w sytuacji ryzyka suicydalnego na poziomie poszczególnych placówek, a także organu prowadzącego szkoły.

Zdrowie psychiczne osób uczniowskich, a także wszystkich członków i członkiń społeczności szkolnej jest szczególnie ważne dla zapewnienia im prawidłowego rozwoju i funkcjonowania. Poczucie bezpieczeństwa psychologicznego warunkuje nie tylko efekty edukacyjne, a także prawidłowe budowanie relacji społecznych. Aktualnie dostępne dane na temat liczby prób samobójczych osób uczniowskich są zastraszające.

Dlatego zachęcamy, by korzystając ze wytycznych ONZ oraz dobrych praktyk Polskiego Towarzystwa Suycydologicznego, każdy organ prowadzący wypracował spójny system prewencji (pierwotnej, wtórnej i trzeciorzędowej) zachowań samobójczych uwzględniając zróżnicowaną sytuację osób z grup defaworyzowanych i narażonych na wykluczenie.

Zachęcamy do podejmowania działań, które przybliżą wiedzę na temat praktyki i sposobu działania pedagogów_żek oraz psychologów_żek szkolnych tak, by osoby uczniowskie wiedziały w jakich sytuacjach mogą się do nich zwrócić o pomoc.

DZIAŁANIA ORGANIZACYJNE

- 8. Wdrożenie zasad prostego języka oraz komunikacji włączającej, zarówno w zakresie komunikacji w mowie, w piśmie (maile, komunikacja na Teamsach, komunikacja pisemna /także z rodzicami/), a także symbolicznej (zdjęcia na stronie internetowej szkoły czy wydziału edukacji, oświaty), które powinny odpowiadać realiom polskiej szkoły i pokazywać oraz opisywać różnorodność osób uczniowskich i nauczycielskich, zarówno widoczną, jak i niewidoczną.**

Budowanie kultury włączającej, szacunku do drugiego człowieka zaczyna się od komunikacji i używanego języka. Język, sposób w jaki mówimy o sobie i do siebie jest wyznacznikiem szacunku, łączącej nas relacji, buduje bezpieczeństwo psychologiczne, zaufanie, dobrostan. Albo wzmacnia dystans, system opresji i wykluczenia.

Dlatego zachęcamy do tego, by już na poziomie organu prowadzącego szkoły, jak również każdej indywidualnej szkoły uwzględniać sposób, w jaki osoby uczące się, ale także nauczycielskie oraz niepełniące funkcji pedagogicznych chcą, by się wyrażać o nich i zwracać do nich. Dotyczy to m. in. imienia, nazwiska, używanych zaimków, form gramatycznych, a także funkcji. (Ustalenie czy do osób uczniowskich zwracamy się ksywką, imieniem, nazwiskiem, jak postępujemy, gdy dane identyfikujące osobę uczniowską różnią się od danych z aktu urodzenia? Jak zwracamy się do osób dorosłych zatrudnionych w szkole - Pani Profesor, Pani Dyrektor, Dyrektorka, Pani Nowak, Pani Katarzyna, Pani Kasia? Pan Zbigniew, Pan Zbyszek, Pan Woźny, Pan Sprzątający, Pan dbający o czystość?). Zachęcamy również do tego, by wypracować czytelny dla wszystkich osób budujących szkolną społeczność system oznaczeń jak zwracamy się do innych, by ograniczyć pomyłki lub sytuacje dyskomfortu.

- 9. Utworzenie w każdej szkole przynajmniej jednej ogólnodostępnej, pojedynczej toalety oznaczonej: WC.**

Osoby tworzące szkolną społeczność są bardzo różnorodne. Niektóre z nich, z bardzo różnych przyczyn, potrzebują korzystać z indywidualnych toalet, szatni i przebieralni na basenie. Warunkuje to ich dobrostan psychofizyczny, bezpieczeństwo psychiczne, zapobiega doświadczeniu ogromnego stresu, wykluczenia.

Dlatego zachęcamy, by w każdej szkole powstała przynajmniej jedna toaleta dla wszystkich, ale pojedyncza i by oznaczenie tej toalety było na tyle neutralne, by korzystanie z niej nie wiązało się z ryzykiem stygmatyzacji.

Zachęcamy, by w każdej szkole wygospodarować miejsce do nieskrępowanego, bezpiecznego i intymnego przebierania na zajęcia wychowania fizycznego, które nie będzie oznaczone symbolem przynależności do określonej płci.

10. Wprowadzenie możliwości zmiany danych w dzienniku elektronicznym.

Używanie na co dzień imienia zgodnego z płcią, którą się odczuwa, zaimków, które na nią wskazują jest fundamentalnym prawem każdego człowieka.

Dlatego zachęcamy, by na poziomie organów prowadzących szkoły, stworzyć możliwość zmiany danych (imienia i nazwiska) w dzienniku elektronicznym np. na wzór nakładki funkcjonującej na różnych uczelniach wyższych, które umożliwiłoby osobom mającym różne potrzeby (transpłciowość, niebinarność, piecza zastępcza) funkcjonowanie w społeczności szkolnej zgodnie z używanym imieniem i nazwiskiem.

Podstawowe informacje o projekcie

Projekt, zrealizowany w latach 2022-2023 przez **Fundację Psycho-Edukacja** w partnerskiej współpracy z **Rzeczniką Praw Dziecka Islandii** oraz **Warszawskim Centrum Innowacji Edukacyjno – Społecznych i Szkoleń**, na temat szkoły włączającej dla transpłciowych i niebinarnych osób uczących się, miał na celu zmniejszenie dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzeniami wobec tych osób w polskich szkołach (podstawowych i średnich).

Pozwolił on m.in. na wypracowanie rekomendacji adresowanych do organów prowadzących szkoły, które trzymacie Państwo w swoich rękach. Oprócz nich, powstało wiele materiałów, do korzystania z których serdecznie Państwa zachęcamy. Są to:

- Bolladóttir, G. (2023). *Dziecko transpłciowe w Islandii. Przegląd ustawodawstwa i dobrych praktyk*. Warszawa: Fundacja Psycho-Edukacja.
- Stec, M. (2023). *Wyspy wsparcia. Dobre praktyki w zakresie wsparcia transpłciowych osób uczących się w polskich szkołach publicznych. Raport końcowy z badania jakościowego*. Warszawa: Fundacja Psycho-Edukacja.
- Sadowska, D. (red.) (2023). *Przewodnik dla otwartej szkoły. Transpłciowość. Poradnik dla kadry pedagogicznej pracującej w szkole i zarządzającej szkołą*. Warszawa: Fundacja Psycho-Edukacja.
- Sadowska, D. i in. (2023). *Jak korzystać z poradnika* [nagranie webinarium], dostępne na stronie: <https://www.youtube.com/watch?v=ZriPjhVpAK0&feature=youtu.be>

Materiały dostępne na stronach:
<https://www.dzieckotransplciowe.pl>
i <https://fp-e.pl/publikacje>.

Rekomendacje dla organów prowadzących szkoły